

Z historie vojenského zdravotnictví za války třicetileté.

Taktická studie Haunerova o bitvě na Bílé hoře povzbudila mne, abych upozornil v krátkém článku na zdravotnictví vojenské ve válce třicetileté.

Je jistě zajímavým zjevem, že se přes dlouhé trvání této války zachovalo poměrně velmi málo zpráv o zdravotních zařízeních v tehdejších armádách. Básník německý Frid. Schiller, jenž, jak známo, napsal obšírné dějiny třicetileté války, byl lékařem, přesto však se v celých svých dějinách o zdravotnictví zmiňuje velmi málo.

Čekali bychom mnohem více již proto, že Schiller sám po nějaký čas byl i lékařem vojenským — sloužil po několik let, počínaje r. 1780, u granátnického pluku, jenž ležel ve Stuttgartě — a pak i proto, poněvadž i jeho otec dlouhá leta sloužil v německém vojsku jako lékař. Přesto se, vyjímaje zmínky o moru, o ztrátách lidských životů, nikde v Schillerovi nedočteme o vlastním válečném zdravotnictví. A přece již tehdy vojenské zdravotnictví existovalo; na př. brandeburský kurfiřt Jiří Vilém měl ve svém vojsku známého své doby chirurga Matěje Bohumíra Purmanna, jenž měl čtyři pomocníky. Tehdejší zdravotnictví bylo — jako celé lékařství vůbec — značně primitivní. Všimněme si na příklad, jak se odvádělo. Vévoda Valdštýn se vůbec nedíval na velikost a sílu, soudě, že prý slabí stejně za čas zahynou a tak zdravé jádro armády zůstane zachováno. Jiné náhledy byly ve vojsku švédském. Švédové odváděli jen muže 18—30leté, hledíce k tomu, aby byli zdraví a silní.

Platy vojenských lékařů za války třicetileté byly bídné; Valdštýn dával 3½ tolaru měsíčně. Ve vojsku císařském měli u generálního štábu již tenkrát generálního felčara. Jinak řadili vojenské lékaře mezi poddůstojníky, obyčejně asi tak mezi písaře a kováře. V armádě švédské zařazen byl lékař mezi auditory a písaře. Když r. 1618 táhli císařští na Čechy, mělo vojsko jejich i ošetřovatelky raněných, jež byly vybrány z žen, provázejících vojáky, jak tehdy bylo všeobecným zvykem. Švédové měli již polní vojenské nemocnice, o jejichž výstroj se prý znamenitě starala jejich královna Kristina.

Jako byly zvláštní poměry mezi tehdejšími vojáky, (chlubívali se, že, než roztrhali jedny boty, změnili třeba šest potentátů), tak podivuhodné byly poměry i náhledy v lékařství. Slavný své doby lékař Raymund Minderer ve své knize „Medicina militaris“ (Augsburg 1620) varuje před pitím z kalužin. Ještě dnes bychom musili radu Mindererovu doporučiti, zvláště pro možnost nákazy tyfem, ale on to radil z jiného důvodu: aby člověk—voják nevypil žábu nebo její zárodky. V Bavořích prý se to, jak píše, stalo, a on sám vypudil pak z jednoho vojáka léky 254 žab a z jednoho vojenského kuchaře, jenž vypil s vodou hadí vajíčka, řadu malých hádat a jednoho hada loket dlouhého.

Bouřlivý život prožívali tehdejší vojenští lékaři, a byli mezi nimi i Čechové, tak na př. známý exulant český a pozdější proslavený lékař v Brémách Jan Sophronius Kozák z Práchně. Typ českého vzdělaného lékaře, český bratr, muž hrdý na svou národnost. Málokdo dnes u nás o tomto muži ví. Sloužil ve vojsku Mansfeldově, zúčastnil se obléhání Magdeburku ve vojsku Kristiana Braniborského. Přišel se Sasy do Prahy, byl v bitvě u Lipska, Norimberku i u Lützenu, zde již jako lékař maršálka Boemera. Popsal z pobytu svého v Praze horečnaté nemoci a vředy, jež se tu tenkrát houfně objevovaly, a r. 1636 opustil vojsko, usadil se v Brémách a zde působil téměř 50 let jako všeobecně oblíbený lékař. Syn jeho byl rovněž lékařem a sloužil ve vojsku brunšvickém v Uhrách.

Kozák zastupoval již moderní směr v lékařství vojenském, jež bylo ve válce třicetileté ještě ubohé. Mnoho se spoléhali i lékaři na kuzla. Proti krvácení sami lékaři doporučovali nositi na těle cedulku, na níž bylo napsáno „oipolum“. Kozák věřil také ještě v moc amuletů, ale jen proti nemocem nakažlivým, jež tenkrát kosily tisíce životů. Roku 1620 ztratili jen Bavoři skvrnitým tyfem 20.000

mužů. Po bitvě na Bílé hoře nařídil magistrát mnichovský, aby nebyly do Mnichova zavlečeny nakažlivé choroby, úplné uzavření města všem transportům z Čech, hlavně však transportům raněných. Vojska zavlekla nakažlivé choroby všade; v Třeboni, jak napsal Mareš, r. 1640 vymřelo téměř všechno obyvatelstvo a z 8 praporů polského vojska zůstaly jen jejich prapory, jež byly pak z města odneseny.

Co se týče ošetřování raněných, střelné rány byly léčeny, hlavně díky činnosti proslaveného francouzského chirurga Ambr. Parého (1510—1590), již zcela jinak, než ještě nedávno před tím, kdy vrcholem léčby střelných ran bylo vypáliti je rozžhaveným železem a naliti do nich vřelého oleje. Uvedený již Minderer — polní vojenský lékař císaře Matyáše — doporučuje střelné rány vymývatí vínem nebo čistou vodou a obvazovati čistým plátnem.

O ošetřování raněných v bitvách války třicetileté možno si učiniti aspoň částečně obraz z paměti pana Kristiana mladšího z Anhaltu, jenž se vyznamenal, jak známo, v čele svých jezdců v Litvě na Bílé hoře. Princ — podle tradice tichý zbožňovatel krásné zimní královny — byl na Bílé hoře dvakrát zraněn, jednou byl střelen z pistole pod pravé pažďi, po druhé ho střelil nepřátelský mušketýr pod kyrys. Po této ráně klesl mladý hrdina s koně a byl zajat. V zachovaném deníku líčí, jak byl ošetřován. Jeden z ranhojičů mu vyšetřoval rány jakýmsi nástrojem tak dlouho, až protřhl svalstvo mezi oběma ranami, což ovšem celý stav zraněného zhoršilo tak, že se u něho vystřídal čtyři, nebo jak sám praví, pět lékařů za noc. Každý byl jiné národnosti: Neapolec, Němec, Francouz a Valoni.

Ráno odvezli prince do Prahy a zde ho léčil šest týdnů lékař Dr. Just, tělesný a osobní lékař starého pána z Anhaltu. Potom odvezli prince do Brna a konečně do zajetí do Vídně. Z následků rány se potom léčil ještě v Karlových Varech a v Itálii. Zde ho léčili fargem.

O zdravotních zařízeních ve vojsku ligistickém za války třicetileté se zachovalo náhodou dosti zpráv; tak na př. víme, že bylo na polní nemocnici, na lékaře, lékárníky, léky atd. vydáno 248.228 zl. a že byli lékaři ligističtí pro své znalosti dosti chváleni. V čele celého zdravotnictví stál mnichovský lékař Tobiaš Geiger, jenž vypracoval zvláštní řady pro armádu, zařídil dva špitály: jeden při vojsku, druhý v zápolí. Důkladné instrukce žádaly, aby se v den bitvy celý lékařský personál odebral k vojsku. Pro lékaře byl určen i zvláštní vůz s dvěma koni. Obvaziště bylo chráněno četou vojska před nepřátelským přepadem. Lékárna, vezená ligistickým vojskem do Čech, stála 1440 zl., a měli v ní za bitvy na Bílé hoře 12 druhů píluiek, 19 electuarií, 3 druhy spiritusu, condita a decorta trojí, 16 druhů olejů atd. Bohatě bylo vypraveno instrumentarium, obsahující různé odstraňovače kostí, pily, nůžky, přístroje trepanační, dlahy, jehly, lancety, sdostatek obvazů a i zvláštní instrumentář k provádění pitvy.

Armáda ligistická byla, jak viděti, vypravena po stránce zdravotní na svou dobu jistě velmi dobře. Škoda, že se mně nepodařilo dotud zjistiti, jak byli opatření naši. Soudím však, že jako byli špatně zásobeni, špatně placeni, špatného ducha i nálady, tak že asi jistě neměli ani mnoho lékařů, natož léků a obvazů.